

<http://doi.org/10.31861/pytlit2024.109.043>

УДК 801.6:821.161.2-1Жад.09

«МЕСОПОТАМІЯ» СЕРГІЯ ЖАДАНА: МЕТРИКО-РИТМІЧНІ ПАРАМЕТРИ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ

Юлія Цівінська

orcid.org/0009-0004-3352-7260

yuliatsivinska@gmail.com

Аспірантка

Кафедра української літератури

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Вул. Коцюбинського, 2, 58002, м. Чернівці, Україна

Анотація. Здійснено версифікаційний аналіз другої частини книги С. Жадана «Месопотамія» – «Уточнення та узагальнення», що містить тридцять поетичних текстів. Наведено тлумачення назви книги, що переносить її на український ґрунт і, ймовірно, відображає деякі деталі біографії автора. Месопотамія асоціюється з Харковом – містом становлення С. Жадана. Дослідження пропонує загальну картину метричних та ритмічних характеристик віршів, написаних розмірами силабо-тонічної (ямб), тонічної систем (дольником, тактовиком, акцентним віршем) та верлібром, висвітлює особливості їхньої взаємодії й поєднання в одному тексті. Серед віршів трапляються й такі, які розглядаємо як перехідні метричні форми та поліметричні конструкції, одна з яких (вірш «І тоді вона каже») поєднує не лише тонічні розміри, а й верлібр. Порушено питання розрізнення акцентного вірша та поліметричної конструкції на основі кількісного співвідношення рядків того чи іншого розміру. Здійснено спробу виокремлення специфічних рис вільного вірша письменника, зокрема, нерегулярної рими, повторів, стилістичних фігур, поділу синтаксичних одиниць за допомогою прикінцевих пауз, що утворюють ритм поезії та увиразнюють її зміст. Обґрунтовано їхнє значення та наведено приклади застосування. Okремо розглянуто питання строфічної будови верлібрів, яку вважаємо умовною, оскільки в таких текстах поняття строфи втратило свої ознаки й ґрунтується здебільшого на авторському баченні. Проте така мозаїчна «строфіка» є ще одним інструментом, що надає вільному

віршові особливого ритму. У підсумку окреслено перспективи подальших досліджень версифікації автора.

Ключові слова: С. Жадан; версифікація; метрика; ритм; розмір; верлібр; дольник; акцентний вірш.

Творчість С. Жадана в усіх її проявах завжди була і є об'єктом обговорень та дискусій. Багатовекторність його діяльності як митця (адже в доробку і поетичні, і прозові, серед яких і драматичні тексти, і пісні різного характеру) часто ускладнює розуміння його авторського світогляду, стає перепорою для формування певної узагальненої, усталеної думки про його тексти. Хоча така «універсальність» письменника й формує одну з рис його авторського стилю. Зрештою, вже очікуваними є не лише поєднання під однією обкладинкою силабо-тоніки й верлібрів, а й навіть поезії та прози.

Один із таких симбіозів – книга «Месопотамія», що вийшла друком у 2014 році. На перший погляд, назва книги видається екзотичною, відірваною від українського ґрунту. Однак це не дивина для С. Жадана: серед попередніх книг є і «Марадона», й «Ефіопія». На противагу першому враженню, в інтерв'ю автор пояснює:

Все ж таки була мета привернути більше уваги до цього міста, тому що Харкова у літературі, на жаль, не так багато. Мені його, скажімо, бракує. Тому хотілося зробити таку дуже міську книгу, дуже урбаністичну і, власне, взяти за основу саме харківські ландшафти (Пампуха 2014).

Месопотамія, Межиріччя Жадана за географічними та культурними параметрами – це Харків, що розташований також у долинах двох рік – Лопані та її притоки Харкова. Як і назва, сама збірка складніша, ніж видається спочатку, і за структурою, і за змістом, що вочевидь визначає потребу в більш детальному її розгляді.

І. Дзюба у праці «Чорний романтик Сергій Жадан» пише здебільшого про прозову частину книги, хоча зізнається, що почав читати з другої, з поезії, після якої «боявся повертатися до першої» (Дзюба 2017: с. 60), щоб не розчаруватися. Він все ж відзначає особливість харківського межиріччя та майстерність автора у змалюванні його специфіки:

...є якийсь ореол небуденності над сірими буднями слобожанської Месопотамії – з її спорожнілими заводами й замуленими річками, з її яблуневими садами й пивними барами, з вокзалами й базарами, з таємничими науковими лабораторіями, з водосховищами й підземними ходами старих фортифікацій, з легендами про відьом, які вподобали це місто, й постлегендарними відьомськими практиками пересічних месопотамчанок, з темними порослими травою подвір'ями й синім небом над ними, – мабуть, ніхто ще так докладно не описав «зовнішність» цієї занепалої Месопотамії, торкаючись і невловного в ній, і життєвої снаги її потовкущої людності (Дзюба 2017: с. 66).

А. Бабенко також детально аналізує прозову частину книги, визначаючи її жанр як «роман-потік», що складається з кількох оповідань, але вказує й на беззаперечний зв'язок з поетичними текстами, що є уточненнями та узагальненнями до попередніх оповідей:

Так дві частини книги постають, наче репрезентовані тут образи двох річок. Вони плавно і без перешкод перетікають одна в одну, а посередині їх знаходиться земля – межиріччя, котра живе власним і окремим від річок життям. У прозі та віршах присутні фактично ті ж самі герої. Вони живуть десь поряд і чудово знають один одного, а водночас не розуміють, що саме їх поєднує (Бабенко 2021: с. 61).

Час і простір у творах книги стали об'єктом дослідження Л. Лавринович та М. Салаган, що теж зосереджуються здебільшого на оповіданнях. Однак все ж зауважують, що інтерпретація простору Месопотамії як «топосу, де все почалося», найкраще проілюстрована в першій поезії розділу «Уточнення та узагальнення» (Лавринович і Салаган 2014: с. 226).

Найбільше уваги віршам приділяє І. Мамчич, яка детально аналізує художні засоби, зокрема епітети, порівняння та метафори, що за допомогою індивідуальних асоціативних зв'язків творять авторську художню концепцію світу (Мамчич 2022).

Мета нашого дослідження – розгляд версифікаційних параметрів поетичних текстів, вміщених у книзі «Месопотамія»,

зокрема метричних та ритмічних характеристик, та визначення їхніх специфічних рис.

Друга частина книги «Месопотамія» – «Уточнення та узагальнення» – це тридцять віршів, що нерозривно поєднані із сюжетами прозової частини, оскільки в них трапляються ті самі персонажі. Їх усіх також, очевидно, можна сприймати як один великий твір. Принаймні автор навіть не виокремлює їх у змісті, а подає як цілісність під одним заголовком.

З погляду метрики, друга частина збірки досить різноманітна: тут знаходимо й силабо-тоніку, й верлібри. «Месопотамія» – чи не одна з найвдаліших спроб автора поєднати свою поезію та прозу в одній книзі. Крім тематичного переплетіння, помітне й значне превалювання верлібрів, що є ніби проміжною ланкою між прозою та метрично впорядкованою поезією. Зрештою, зміна систем віршування та їхніх розмірів доволі плавна, хоч і непослідовна, безсистемна: від акцентників через поліметричні конструкції (ПК), перехідні метричні форми (ПМФ), дольники до ямба. З одного боку, наявність лише одного тексту, написаного ямбом, видається дивною, вибиваючись із загальної картини. З іншого ж – така «палітра» ритмів виглядає як спеціально створений автором «альбом зразків» його літературних умінь (романи та мала проза вже виходили окремими книгами до цього). Однак «чистого» тактовика серед тридцяти віршів не знайшлося, хоча він і не такий поширений в поезії С. Жадана загалом, а трапляється здебільшого як метричні вставки серед дольників та рядків акцентного вірша.

«Сніги собі минають, і щораз...» – єдиний твір, написаний силабо-тонічним віршем, а саме п'ятистоповим ямбом (Я5). На відміну від інших, цей твір має напрочуд «сувору» ритмічну схему, з якої вибивається лише один, скорочений до Я4 рядок. Особливістю також є майже постійна пірихіїзація четвертої стопи, зрідка – другої чи третьої. Така тенденція зумовлена в цьому випадку однаковістю інтонаційного вираження кожного рядка й строфи. Разом з ампліфікацією й полісиндетоном послідовність співмірних віршованих одиниць увиразнює мотиви твору, тяглість художньої картини, її відносну усталеність. Недарма в перших семи строфах ідеться про умову, лад, завдяки якому життя триватиме у звичному порядку: *«І доки стане їхніх місяців, / і стане світла*

кожному із них, / росте трава, проймаючи мерців, / росте трава, тримаючи живих» (Жадан 2014: с. 355).

Поезія «Ще нічого немає. Зелена ніч...», що відкриває другий розділ книги, розповідає про створення світу, точніше, першої речі, для появи якої достатньо кілька століть та аби ліричний персонаж (деміург?) лише вимовив її ім'я. Припускаємо, що це про одну зі стародавніх цивілізацій, співвіднесену з назвою збірки. Попри те, що сама дія артикуляції її імені в першій строфі звучить як констатація факту, наприкінці твору вона стає кульмінаційним моментом. Цьому сприяє вже згадана стилістична фігура нанизування, характерна для творчості С. Жадана, яку цілком можна вважати рисою його авторського стилю. Тут це також провокує певну ритмічну стійкість: аналізований твір, подібно до попереднього, єдиний у книзі, майже повністю витриманий в межах одного розміру – чотириіктового дольника (Дк4). Невеликими метричними вставками є Дк3, Тк3 та Акц3. Чітко простежується амфібрахічна основа Дк, в одній зі строф – ямбічна.

Другий вірш – «Марат помер уві сні» – розглядаємо як перехідну метричну форму, основою якої є дольник. Майже 12% метричних відмінностей складають рядки тактовика та акцентного вірша. Оскільки їхня кількість невелика, важко пов'язати причину їхньої появи із сюжетними деталями. Однак частина з них звучить як висновкові судження або входить до складу репліки персонажа: «Хто бачив його в рингу, знає, про що я кажу» (Тк5), «Рання весна на цвинтарі – не найкраща пора» (Акц5) (Жадан 2014: с. 321–322). Засобами, що пов'язують рядки різного розміру, в аналізованому тексті виступають лексичні повтори та рима.

Хоч дольниками написана більша частина твору, вони також мають різноманітний ритм: від дво- до шестиіктового. Найбільше Дк4, Дк5, менше – Дк3. Значна їх частина – це амфібрахічний рядок, ритм якого збивається в останній стопі. Подекуди Дк цілком відповідають схемі Амф або Ан: «мав треноване тіло, ходив із серйозним лицем» (Ан5), «Тепер ось мовчав, відійшовши нараз» (Амф4).

Наступним етапом «втечі» С. Жадана до акцентників і верлібрів є поліметричні конструкції, серед яких п'ять віршів книги: «Бої без правил – заробіток святих», «Вона любить ходити босоніж і спати

на животі», «Що ти будеш згадувати про ці часи?», «І тоді вона каже», «Завжди повертатись на ці пагорби й ріки».

Перший з них дивує емоційністю, адже у віршах письменника рідко трапляються навіть окличні речення. Тут їх чимало здебільшого в прямій мові. Взагалі весь текст – це, по суті, монолог з обрамленням авторськими словами. У центрі – постать Ісуса, який б'ється на ринзі з молодим вантажником. Монолог – це крик йому в спину, підтримка когось із закликом ліквідувати тих, кого вже і так не врятувати, бо вони самі себе нищать, потопаючи в гріхах, за нашим припущенням. Провокативність тексту, створена змішуванням «земного» й «небесного», підсилюється цим упертим й експресивним закликом до знищення, хоча Ісус – це той, хто, навпаки, створює. Динамічність оповіді відображена й у метрико-ритмічній площині, «розхитаність» якої більш помітна, ніж у ПМФ. Основним розміром все ж залишається Дк, але помітно зростає кількість тактовикових рядків та акцентних (з перевагою останніх). Свої корективи в ритм вносить, на наш погляд, штучний, але органічний стосовно змісту поділ останніх рядків на кілька окремих. У такому разі при визначенні розміру вважаємо їх одним цілим:

*І апостоли прикладають йому рушник до лиця,
і говорять, що вірили йому до кінця.*

Акц5

*І той, хто ставив на нього,
ставить далі*

Тк4

Дк5(=Дк3+Дк2)

так само –

Акц3(=Амф+Акц2)

на досвідченого бійця (Жадан 2014: с. 325).

Окрім того, інколи автор скорочує останній рядок до одного-двох слів, чим також урізноманітнює ритм і зберігає катренну будову твору:

Вали їх за їхню слабкість і їхні плачі!

Дк5

Вали за те, що вони про все забувають вночі!

Дк6

За те, що вони дивляться на власну смерть,

Тк5(=Тк4+Тк1)

мов глядачі! (Жадан 2014: с. 323–324).

Засобом, що поєднує метрично різні рядки, очевидно, є повтори, зокрема сполучника «і».

У вірші «Вона любить ходити босоніж і спати на животі» кількісно превалює акцентний вірш. Хоча дольникових рядків відчутно менше, Тк займає все ж ту саму проміжну позицію. Зв'язок усіх компонентів забезпечує здебільшого рима. Натомість у творі «Що ти будеш згадувати про ці часи?» перевага знову на боці Дк, кількість Тк й Акц майже однакова, основними засобами, що поєднують різнорозмірні рядки, є рима та анафора. Ідентична картина в заключному вірші – «Завжди повертатись на ці пагорби й ріки».

Характерна риса ПК С. Жадана – це хаотичність розміщення метрично диференційованих рядків. Тобто «точка» зміни розміру не фіксована й не одна, що, зрештою, інколи підтверджує зв'язок цієї зміни з контекстом. З іншого боку, це також вказує на те, що автор не поділяє свої віршовані тексти на якісь менші структури, що мали б різко контрастувати ритмічно. Зрештою, це й не притаманно його стилю (не беручи до уваги лібрето опери «Вишиваний. Король України», що зумовлено особливістю жанру). Винятками в збірці «Месопотамія» є поезії «– Як добре, – думає він...», «І тоді вона каже», останню з яких розглядаємо як специфічну поліметричну конструкцію. Її особливість – поєднання не лише звичних тонічних розмірів, а й верлібру. Крім того, деякі рядки – зразки силаботонічних метрів. Таке поєднання в межах одного тексту рідкісне у творчості С. Жадана. Третина тексту – вільний вірш, рядки якого акумульовано на початку, тому можна їх розцінювати як вступ, така собі зав'язка у формі двох реплік. Далі автор знову «змішує» розміри, не групуючи їх в окремі строфи. Напруга в кульмінації діалогу виражена риторичними питаннями, на які ліричний персонаж усе ж знаходить відповідь-розв'язку. Рядок останньої строфи традиційно розділений графічно:

<i>наповнюючи нас любов'ю і забуттям,</i>	Акц4
<i>відразу,</i>	Дк2(=Амф1+Амф1)
<i>в зачатку.</i>	

Серед тонічних розмірів переважає Дк, його не набагато більше, ніж верлібрових рядків. 22% тексту – це Акц, ще 13% – Тк. Трактувати цей текст як верліброїд не дозволяє те, що все ж його

римована частина ідентифікується за тим чи іншим розміром, а неримована – навпаки.

Дискусійним питанням залишається встановлення верхньої кількісної межі метричних відмінностей у тексті для ПК, особливо коли йдеться про акцентний вірш. Поліметрична композиція передбачає наявність більше 25% рядків, написаних відмінними від основного розмірами. Логічно припустити, що їх повинно бути до 49%, щоб все ж превалював один метр. Однак у випадку з акцентним віршем, що допускає міжктовий інтервал від 0 до 4 і більше, що охоплює і Дк, і Тк, важко сказати, чи твір все ж є поліметричною конструкцією, чи просто Акц. Зрештою, і Тк можна розглядати як перехідну ланку між Дк й Акц, оскільки він не часто трапляється в українській поезії як самостійний розмір.

З огляду на це, важко остаточно стверджувати, чим є вірш «Дядь Саша працював на Фрунзе в кабаку» – ПК чи Акц. Метричний склад поезії такий: Дк – 56%, Тк – 12%, Акц – 32%. Сума тактовиків й акцентників значно перевищує 25%, але менша за 50%. Зважаючи на вагому частку Акц, все ж розглядаємо твір як такий, що написаний акцентним віршем. В інших текстах, які ми уналежнюємо до Акц, акцентник і тактовик сукупно становлять більше половини рядків вірша або перший переважає.

Узагалі в поетичній частині «Месопотамії» найбільше верлібрів (43,3%), дещо менше – Акц (30%), які постали ніби сполучною ланкою між силабо-тонікою (хоч її і мало) та прозовими творами в книзі.

«– Як добре, – думає він...» – твір, наповнений одразу двома рисами творчості С. Жадана – поетикою смерті та любові. Текст монологічний, більша частина якого – 6 катренів – написана всіма тонічними розмірами, менша – 2 катрени – виключно дольниками, до того ж короткими (Дк2, один рядок Дк3). Різке скорочення рядка більш ніж удвічі й зміна метру структурують текст, точніше, виокремлюють його кінцеву частину. До того ж змінюється тип римування. Якщо в попередніх строфах воно перехресне, то в останніх двох, як у рубаї, за схемою – ааба: «Золоті місяці, / блакитні риби в ріці, / чорні тіні / на її лиці» (Жадан 2014: с. 343).

«Зими зовсім не схожі на зими» також розглядаємо як акцентний вірш, але наголошуємо на тому, що це єдиний випадок,

коли серед усіх тонічних розмірів у тексті переважає саме тактовиковий. Як зазначалося раніше, він рідковживаний як в українській поезії загалом, так і в творчості С. Жадана зокрема.

Повтори – типова риса ідіостилю автора – особливо важливі в акцентному вірші, як і інші засоби, зокрема рима, що організовують довгі рядки в строфи й цілісний текст, зберігають відчуття ритму. Наприклад, у тексті «Я говорю: що з того, що нічого не зрозуміло?» анафори трапляються в межах катренів, на їх стику або розміщені дистанційовано, ніби формуючи «кільце»: повтори з першого і другого рядка першого чотиривірша дублюються у третьому й четвертому другого, анафори у першому і другому рядку третього катрена повторюються у такій самій позиції четвертого і т. д.:

<i>Я ж проходив колись ці сутінки цілодобові,</i>	2–2–1–5–1	Акц4
<i>я знаю, як боротися з нападами й травмами.</i>	1–3–2–3–2	Тк4
<i>Але й після цього в мене лишилось ще стільки любові,</i>	4–1–2–2–2–1	Дк5
<i>що я міг би спинити чуму під міськими брамами.</i>	2–2–2–2–1–2	Дк5
<i>Я ж знаю, як вигасає вогонь у жіночому голосі.</i>	1–1–2–2–2–2–2	Дк6
<i>Я сам носив цю отруту в своїх кишенях.</i>	1–1–1–2–2–1–1	Дк6
<i>Але навіть тепер в мене є ще стільки ніжності й злості,</i>	2–2–2–1–1–2–1	Дк6
<i>що я міг би підіймати з могил повішених і прокажених.</i>	2–3–2–1–5–1	Акц5

(Жадан 2014: с. 356).

З погляду метрики, найбільше виражений Дк, рядки якого подекуди мають анапестичний ритм, що в другому піввірші «губиться».

У цьому й наступному творі – «Хай ніколи не застудиться твоє ніжне горло» – рядки акцентного вірша, в основі якого зазвичай будь-який тонічний розмір, структуровані й із силабо-тонічних стоп: анапест і дактиль відповідно. Серед Акц помітний майже «правильний» Д6 з трибрахієм: «буду нагадувати перехожим про їхню провину» (Жадан 2014: с. 357) (–2–5–2–2–1).

Анапестичні початки рядків знаходимо також у поезії «І тому, що цю дорогу нам доведеться класти». Це акцентний вірш з рівною кількістю рядків, написаних Дк й Акц. Тактовик тут справді виконує роль містка між ними. Аналогічно й у вірші «П'ять років вахти, п'ять років роботи». Обом, як і деяким попереднім, притаманна тяглість рядка, подекуди навіть до 23 складів. Майже

немає графічно розділених фраз, як-от у попередніх, де важливою була напруга у висловленні. У них відсутні діалоги або інші подібні елементи. Ці твори поєднують мотиви філософських роздумів, які в С. Жадана ніколи не супроводжуються повчаннями. Тому, на наш погляд, ритм акцентного вірша сприяє повільному викладу тих чи інших міркувань, довгі рядки уподібнюють важливі сентенції до звичайних розповідей, які легко сприймаються читачем, зокрема, завдяки лексичній простоті, відносній ритмічній рівномірності, рими й строфічній будові.

Майже половину віршів розділу становлять верлібри, що мають різний ритм та структуру. Примітною ознакою, притаманною вільним віршам цієї збірки, є наявність окремих, графічно виділених частин тексту, подібних до строф. Однак все ж не вважаємо такі утворення строфами у звичному розумінні. Через те, що у цих віршах наявна (та й то з кількома винятками) лише одна з п'яти характеристик (за І. Качуровським), за якими виділяють строфу, – синтаксична завершеність періоду. Немає постійної рими, розміру, повторюваного чергування клаузул, окрім того, верлібр не витворив певних «канонів» щодо строфіки як традиційно-умовної ознаки. Але такий авторський поділ тексту, вважаємо, став одним із засобів творення й увиразнення ритму вільного вірша С. Жадана, оскільки подовжує паузу після кожного виокремленого фрагмента, там, де це передбачено змістом за бажанням автора. Тому якщо й вважати такі твори умовно строфічними, то вони, очевидно, мають мозаїчну будову.

Попри те, що регулярної рими немає, все ж вона спорадично трапляється, об'єднуючи текст і роблячи його відносно упорядкованим: *«серце, серце, / хворе на лихоманку, / одужуй скоріше, / йди на поправку»* (Жадан 2014: с. 330).

Серед інших ритмоутворювальних засобів – традиційний, звичний для творчості письменника повтор, який особливо важливий у вільних віршах, оскільки об'єднує як «строфи» (у творі «Ось я знову пишу про неї»), так і синтаксичні одиниці (підрядні частини складного речення у творі «Принцеса носить»). Часто він також «перебирає» на себе логічний наголос у фразі, що, припускаємо, впливає на читача сугестивно, переконуючи в тій чи іншій думці.

Інколи повтор реалізовано у риторичному прийомі – апострофі, як у прикладі, наведеному раніше, або у творі «Якби я був листоношею». Апострофу також знаходимо у вірші «Які твої гріхи, жінко?». Такі звертання серед роздумів ліричного персонажа акумулюють увагу читача, роблять акценти.

Привертає увагу також те, що деякі верлібри С. Жадана мають елементи сюжетності, хоча, здається, вільний вірш виник через потребу усвідомлення життєвих колізій, перипетій, утрат, переживань і функціонує в українській поезії здебільшого з такою ж метою (наприклад, осмислення поетами сучасної війни як чогось такого, що виходить за рамки нормального, теж часто відбувається саме у формі верлібрів). Часто ці початки сюжету, які в «Месопотамії» викладені переважно у формі діалогу, відіграють роль вступу до подальших філософських міркувань автора. Наприклад, один із творів починається з кількох реплік: *«Я їй говорю: / – Що ти малюєш увесь час? / – Це чоловіки, – відповідає вона, – а це жінки...»* (Жадан 2014: с. 333) – а далі продовжується особистими думками про щось абстрактне, проблемне: *«Любов чоловіків і жінок – / це отримані нами ніжність та безпорадність...»* (Жадан 2014: с. 334).

Динамічного розвитку як наративу, так і ритму верлібрам надають фігури ампліфікації та градації. Вони реалізовані переважно в коротких рядках, зберігаючи принцип синтаксичного членування, й сприяють створенню емоційного напруження. Засоби їх вираження різноманітні: це можуть бути частки (ось), сполучники (якби, щоби, хто), вигуки (ах), однорідні члени речення (ховала – зберігала; підхоплене – атаковане; косметика – сигарети – срібло – подружки – приятелі; злість – любов – заздрість – ненависть – співчуття), однотипні синтаксичні конструкції (безособові односкладні речення у вірші «Принцеса носить»), антоніми (покладатись – розчаровуватись; світло – морок; смерть – надія), риторичні питання (як у тексті «Що робити зі священиками?» та ін.). Натрапляємо й на випадок, коли градація має параболічну форму (тобто після поступового підвищення смислової значущості йде її спад), що виражена одним складним реченням із кількома підрядними, яке формує одну «строфу» верлібру. Семантика умовності на самому початку твору підсилює

відчуття неможливості здійснення чогось, безпомічності ліричного персонажа, що вже формує певний горизонт очікування в читача, тим самим надаючи тексту своєрідного настрою:

*Якби я був листоношею
в її кварталі,
якби я знав, звідки
їй надходять рекомендовані
листи,
можливо, я краще
розумів би життя,
знав би, як воно запускається в рух,
хто його наповнює співом,
хто наповнює слізьми (Жадан 2014: с. 337).*

Як бачимо, у наведених рядках інколи синтаксична єдність порушується перериванням рядка (...краще / розумів би...), перенесенням слова в наступний (листи) чи, навпаки, запис першого слова фрази в попередньому (звідки), що трохи нівелює прикінцеву паузу, робить мовлення плавнішим. До речі, як бачимо, межу, верхню точку «параболи», після якої смисловий надрив згасає, оформлено як окрему ритмічну одиницю вірша – рядок, що реалізований одним словом. Ця практика неодноразова в аналізованих текстах, інколи так завершується твір. До того ж, як відомо, акцент у верлібрах завжди падає на останнє слово в рядку (або групу слів, якщо рядок довгий). Усе це, безумовно, впливає на ритміку тексту, виділяючи ті чи інші його частини, подовжуючи або скорочуючи міжрядкові паузи, регулюючи темп прочитання.

Довжина рядка також відіграє не останню роль у заданні ритму верлібрам. У «Месопотамії» натрапляємо на вільні вірші, написані різними за кількістю слів і складів рядками. У межах одного твору вони контрастують, що зумовлено смислом: серед довгих – короткі, серед коротких – довгі. Однак є такі вірші, у яких ці ритмічні одиниці «витримано» у відносно однакових межах. Тоді у верлібрах із короткими рядками ритм відчутніший, паузи стають особливо важливими. Із довгими, навпаки, як в акцентних віршах, – на слух ритм майже не вловний. Увесь текст подібний до неподільного наративу, прозового тексту, чому сприяє також

сюжетний початок, наприклад, як у творі «Святий Франциск збудував це місто для серферів і героїв».

Отже, Месопотамія С. Жадана – це місце, де все починається й закінчується. У цьому вбачаємо певний автобіографізм, адже саме у Харкові, з яким асоціюємо Межиріччя за кількома ознаками, серед яких і географічна схожість, автор, припускаємо, починав своє активне становлення як фахівця-філолога, митця й громадянина. Обидві частини книги «Месопотамія» тісно пов'язані між собою персонажами й мотивами. Тридцять поезій, що вміщені в ній, демонструють специфіку ідіостилю С. Жадана як поета, що не обмежується однією системою версифікації, чим створює широке поле для літературознавчих досліджень. Підсумовуючи, підкреслюємо велику різноманітність метрико-ритмічних варіацій тонічних розмірів у межах одного тексту, що також дозволяє говорити про перехідні метричні форми та поліметричні конструкції. Верлібри автора – це окрема площина, що потребує детальнішого розгляду й скрупульозного дослідження. Проте на аналізованому матеріалі пересвідчуємося, що вони також характеризуються специфічними рисами, серед яких – сукупність різних засобів, що творять необхідний ритм, їхня почерговість залежно від змісту й задуму поета. Власне, перспективу подальших розвідок вбачаємо у хронологічному спостереженні за зміною й трансформаціями метрико-ритмічних параметрів поезій, вміщених в інших книгах С. Жадана.

- Бабенко, А. (2021). *Поетика прози Сергія Жадана*. Дисертація доктора філософії. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 192 с.
- Дзюба, І. (2017). *Чорний романтик Сергій Жадан*. Київ : Либідь, 112 с.
- Жадан, С. (2014). *Месопотамія*. Збірка оповідань і віршів. Харків : Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 368 с.
- Лавринович, Л. і Салаган, М. (2014). Міфологізація часопростору у збірці С. Жадана «Месопотамія». *Молодий вчений*, № 12 (15), с. 225–228.
- Мамчич, І. (2022). Мовносвітоглядна специфіка системи художніх засобів у поезії Сергія Жадана. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*, вип. 1, с. 48–54. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.7>
- Пампуха, В. (2014). Сергій Жадан: Боротьба триває, ніхто не розслабляється, ніхто нікуди не йде. *КонтрактуUA*, 25 квітня. URL: <https://kontrakty.ua/article/77263> (дата звернення: 02.06.2024).

“MESOPOTAMIA” BY SERHII ZHADAN: METRICAL AND RHYTHMIC PARAMETERS OF POETIC TEXTS

Yuliia Tsivinska

orcid.org/0009-0004-3352-7260

yuliatsivinska@gmail.com

Department of Ukrainian Literature

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2 Kotsiubynsky str., 58002, Chernivtsi, Ukraine

Abstract. The article analyzes the second part of S. Zhadan’s book “Mesopotamia”, “Clarification and Generalization”, which contains thirty poetic texts, from the point of view of versioning. In addition, the paper presents an interpretation of the book’s title that transfers it to Ukrainian basis and possibly reflects some details of the author’s biography. Mesopotamia is associated with Kharkiv, the city of S. Zhadan’s formation. The study offers a general picture of the metrical and rhythmic characteristics of the poems written in the sizes of the syllabic-tonic (iambic), tonic systems (dolnik, metrical, accented verse), and free verse. Also the article indicates the features of their interaction and combination in one text. Among the poems, there are also those that are considered transitional metrical forms and polymetrical constructions, one of which (the poem “And then she says”) combines not only with tonic metres but also the free verse. We raise the question of distinguishing between accentual verse and polymetrical construction on the basis of the quantitative ratio of lines of a particular size. The author makes an attempt to highlight specific features of the writer’s free verse, in particular, irregular rhyme, repetition, stylistic figures, division of syntactic units by means of ending pauses, which form the rhythm of poetry and emphasize its meaning. We substantiate their value and give examples of their use. The paper separately considers the issue of the stanzaic structure of couplets, which we reckon as conditional, since in such texts the concept of stanza has lost its features and is based mainly on the author’s vision. However, such a mosaic „stanza” is another tool that gives free verse a special rhythm. In conclusion, the article outlines the prospects for further research on the author’s versioning.

Keywords: S. Zhadan; versification; metric; rhythm; size; free verse; dolnik; accent verse.

References

Babenko, A. (2021). *Poetyka prozy Serhiia Zhadana* [Poetics of Serhii Zhadan’s prose]. PhD thesis. Taras Shevchenko National University of Kyiv, 192 p. (in Ukrainian).

- Dziuba, I. (2017). *Chornyi romantyk Serhii Zhadan* [Black romantic Serhii Zhadan]. Kyiv : Lybid', 112 p. (in Ukrainian).
- Zhadan, S. (2014). *Mesopotamiia. Zbirka opovidan' i virshiv* [Mesopotamia. A collection of stories and poems]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub "Klub Simeinoho Dozvillia", 368 p. (in Ukrainian).
- Lavrynovych, L. and Salahan, M. (2014). Mifolohizatsiia chasoprostoru u zbirtsi S. Zhadana "Mesopotamiia" [The process of mythologizing in Sergii Zhadan's collection "Mesopotamia"]. *Molodyi vchenyi*, no 12 (15), pp. 225–228. (in Ukrainian).
- Mamchych, I. (2022). Movnosvitohliadna spetsyfika systemy khudozhnikh zasobiv u poezii Serhii Zhadana [The linguistic worldview specifics of the system of artistic means in the poetry by Sergii Zhadan]. *Akademichni studii. Serii "Humanitarni nauky"*, no 1, pp. 48–54. (in Ukrainian).
<https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.7>
- Pampukha, V. (2014). Serhii Zhadan: Borot'ba tryvaie, nikhto ne rozslabliaietsia, nikhto nikudy ne ide [Serhii Zhadan: The struggle continues, no one is relaxing, no one is going anywhere]. *KontraktyUA*, April 25. (in Ukrainian). URL: <https://kontrakty.ua/article/77263> (accessed: 02.06.2024).

Suggested citation

Tsivinska, Y. (2024). "Mesopotamiia" Serhii Zhadana: metryko-rytmichni parametry virshovanykh tekstiv ["Mesopotamia" by Serhii Zhadan: Metrical and Rhythmic Parameters of Poetic Texts]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 109, pp. 43–57. (in Ukrainian). <http://doi.org/10.31861/pytlit2024.109.043>

Стаття надійшла до редакції 2.06.2024 р.
Стаття прийнята до друку 28.06.2024 р.